

Krizové dva roky ERÚ zvládl: přijdou jistě další zkoušky

Regulátor energetického trhu má mnohem širší úkoly než dřív, vybírá taky daně, i když se jim tak neříká. Hovoří o tom radní Energetického regulačního úřadu (ERÚ) Ladislav Havel.

Milena Geussová

ABSTRACT :

“High energy prices will accelerate some changes in the market, quite possibly encouraging the development of renewables more than all the subsidy efforts of past years. Of course, an important task for politicians and strategists is to ensure that we do not replace dependence on external fuel imports with other dependence,” says Ladislav Havel, a councillor at the Energy Regulatory Office.

Pro dění v roce 2022 se vžilo označení energetická krize. Nebyl ale ve skutečnosti velmi turbulentní již energetický rok 2021?

Máte naprostou pravdu. Ačkoliv jako krizový vnímáme zejména minulý rok, v energetice to začalo vřít dříve. Tehdy ještě málokdo znal přesné příčiny, ale už v létě 2021 začala Evropa doplácet na svou důvěru v Rusko, resp. v ruské dodávky plynu. Gazprom, bezpochyby účelově, omezil dodávky do Evropy a nenaplnil jím pronajaté kapacity v zásobnících. Výsledkem byla mohutná destabilizace trhu, strmý růst cen, a to nejen v oblasti plynárenství, ale v důsledku působení cenového mechanismu i v elektroenergetice.

V České republice na to jako první, bohužel, doplatili zákazníci skupiny firem Bohemia Energy. Záměrně neříkám, že na to doplatila Bohemia Energy jako taková. Ačkoliv k jejímu pádu cenový vývoj na burze přispěl, tím hlavním důvodem byla nezajištěná obchodní strategie celé skupiny. Výsledkem byl pád bezmála desetiny trhu, pokud bychom ho poměřovali počtem odběrných míst zákazníků, do režimu dodavatele poslední instance (DPI). Snad to nebude příliš nadnesené, když tehdejší vývoj označím za historickou zatěžkávací zkoušku DPI a celého energetického trhu.

Jak podle Vás v té zkoušce ERÚ obstál?

Podíváme-li se na to z věcné, funkční

stránky, potom obstál. I když bylo nutné řešit řadu dílčích problémů a systémy byly zpočátku zahlcené, vše se povedlo v tom smyslu, že nikdo nezůstal bez energie a dodávky plynule navazovaly. Na pozadí se přitom odehrávala řada jednání, kde jsme museli okamžitě řešit problémy, ať už šlo o předávání ohromného množství dat nebo třeba hrozbu, že by někteří odběratelé mohli být od dodávek odstřiženi už před Vánoce roku 2021. To se naštěstí nestalo. Zároveň bylo nutné instruuovat bezmála milion odběratelů, jak mají postupovat. To, že po půlročním působení DPI zůstaly „nepokryty“ novým dodavatelem jen jednotky tisíc odběrných míst, z čehož velká část byla ve skutečnosti již nevyužívaná, byl jednoznačný úspěch.

Pokud jde o cenový vývoj, to byla druhá, temnější stránka pádu Bohemia Energy. Ačkoliv k pádům dodavatelů docházelo již dříve, žádný se neodehrál ve srovnatelné situaci. Když skončila například společnost Moravia Energo, o více než desetiletí dříve, ceny na trzích padaly. Přejít k DPI byl tak pro odběratele paradoxně výhodným řešením. V případě Bohemia Energy však ceny na trzích rostly, a to se odrazilo i na cenách DPI.

Mnozí ale tvrdí, že firmy zajišťující DPI neúměrně vydělaly...

My jsme nastavení cen samozřejmě kontrolovali v rámci tzv. věcného usměrňování. A také se nám je povedlo snížit hned na počátku – oproti původním požadavkům DPI zhruba o pětistovku na megawatthodinu. Níže jsme se ale dostat nemohli. Firmy zajišťující DPI mají totiž ze zákona právo na úhradu oprávněných nákladů. Z principu svého fungování přitom nemohou mít elektřinu a plyn dlouhodobě nakoupené předem a na krátkodobých trzích již bylo drahé.

Připomenu ovšem, že ceny byly sice vysoké, nikoliv však v dnešním kontextu. Kdyby dnes nabízel dodavatel megawatthodinu elektřiny za tři tisíce korun, měl by plné pobočky zájemců. Už tehdy jsme přitom varovali, že problém je to mnohem hlubší a vysoké ceny postupně dopadnou na celý trh. To se také stalo.

Nedalo se pádu dodavatelů předejít?

Ptáte-li se na úlohu dozoru, mohu jednoznačně říct, že pádům předejít nešlo. Ne s těmi nástroji, které úřadu dával a doposud dává energetický zákon. Úřad nemůže zasahovat do obchodní činnosti a strategie dodavatelů. Spíše naopak, evropské i české regulace primárně chrání volnou soutěž a volný vstup subjektů na energetický trh.

Ministr průmyslu a obchodu vyzval ERÚ k podání návrhů na úpravy energetického zákona. Předali jste je včetně paragrafového znění. Co bylo jejich předmětem?

Zmíním jen nejdůležitější. V první řadě jsme chtěli zavést tzv. „cejch dodavatele“. Ocejchován by byl každý, kdo v minulosti přivedl své zákazníky k DPI nebo jsme mu odebrali licenci pro závažné porušování zákona, typicky za protispotřebitelské praktiky. Dnes je totiž podmínkou pro udělení licence jen bezúhonnost – kromě odborné způsobilosti a finančních předpokladů. To znamená, že pokud nespácháte vysloveně trestný čin, můžete si kdykoliv požádat o novou licenci a ERÚ nemůže jinak, než vám ji vydat. To zjevně není správné. „Cejch“ by mj. platil i pro vedoucí představitele firem, takže by nemohli dále působit v jiných energetických firmách ve statutárních orgánech apod. Stejně to funguje i na finančním trhu, takže určitě nejde o nepřiměřenou regulaci.

Mezi další návrhy patřil index zajištění dodavatele, který by jasně indikoval, nakolik má dodavatel zajištěné kontrakty se spotřebiteli dlouhodobými nákupy energie. Šlo by o měkkou formu regulace, nikoliv příkaz, ale transparentní ukazatel, aby si každý spotřebitel mohl zkontrolovat riziko, zda je adekvátní vzhledem k nabízené ceně. Opět mluvíme o nástroji, který by konkurenci ne deformoval, naopak by jí pomohl.

Co se s návrhy stalo?

Zatím ne mnoho, do energetického zákona se nepropisaly. Nicméně v úvahu musíme brát skutečnost, že ministerstvo a zákonodárci

spotřebitele bez okolků převáděli například z fixovaných produktů na spotové, v rozporu se smlouvou a veškerými pravidly. Lidem několikanásobně vzrostly zálohy během pár měsíců, zatímco firma dělala mrtvého brouka. Ozvala se až s výhrůzkami, že pokud lidé nezaplátí dlužné, extrémně vysoké zálohy, odpojí je. I proto jsme hned na začátku letošního roku vydali nové výkladové stanovisko, kdy dodavatel podobný postup zvolit může, ale především kdy nesmí.

Dostávají dotyční dodavatelé alespoň pokuty? Nebo jim seberete licenci?

Většina případů je nyní v sankčních správních řízeních. Musíme si uvědomit, že jen za loňský rok jsme od spotřebitelů přijali přes 1500 podnětů k výkonu dozoru. To je desetinásobek toho, co bylo běžné před krizí. Zároveň roste i odhodlání některých dodavatelů bránit se za každou cenu a rozporují každý náš krok, řízení protahují. Tuší, že pro ně budou naše rozhodnutí precedenční a negativní publicita velmi bolestná. Právě veřejná ostuda je dnes možná silnějším políčkem než několikamilionová pokuta. Pro odebrání licence ovšem musíme mít oporu v zákoně. Ten dnes předpokládá, že se někdo proti němu musí provinít opakovaně a závažně. Jedna sankce, byť by se týkala stovek spotřebitelů, k tomu nestačí. Navíc, jak jsme si řekli, když jim licenci zrušíme, přijdou si zítra pro novou. Nebo ji už dokonce mají připravenou. Dokud se nezmění zákon, hrozba zrušení licence není příliš hroživá.

Vláda bojovala proti vysokým cenám úsporným tarifem, později stropy, již v průběhu roku odpustila příspěvek na obnovitelné zdroje energie. Jakou úlohu jste v tom hráli vy?

Průběžně jsme poskytovali potřebná data o vývoji cen, o struktuře smluv uzavřených mezi dodavateli a odběrateli apod. Víceméně jsme tak hráli podpůrnou odbornou úlohu, ale finální kroky byly politickým rozhodnutím vlády. ERÚ nemá žádné kompetence v sociální oblasti, nevládne ani státním rozpočtem, ze kterého by mohl uvolnit prostředky. Kde se naopak projevila role regulátora, byla stabilizace regulované složky ceny plynu a elektřiny pro tento rok. I do regulovaných cen se totiž propisovaly rostoucí ceny těchto komodit. Distributoři, přenosová soustava a přepravní soustava spotřebovávají energii na krytí ztrát či udržování systémové rovnováhy. A tuto energii musí nakupovat na běžném trhu, který zdražoval.

Proto jsme v průběhu roku upozornili vládu na riziko podstatného navýšení regulované složky. Naše odhady hovořily o nárůstu výdajů v elektrizační soustavě pro rok 2023

museli loni primárně řešit bezprostřední dopady krize. Odvraceli reálnou hrozbu, že by Česká republika mohla mít nedostatek energie na zimu. A řešili také sociální dopady vysokých cen. Vyjádření ministerstva nasvědčují tomu, že úpravy pravidel pro obchodníky přijdou na řadu letos. Zpoždění ale nemusí být nutně na škodu. Zákon se bude upravovat s chladnou hlavou, ne pod akutní tíhou pádu Bohemia Energy a dalších dodavatelů energie.

Loni jste na ERÚ řešili přes 22 tisíc spotřebitelských podání a o rok dříve to bylo velmi podobné. Na co se lidé ptali nejčastěji, na co si stěžovali?

V roce 2021 to logicky byly dotazy mířené především na DPI nebo související s ukončením činnosti obchodníků, tedy na to, jak si mají sehnat nového dodavatele, kdy dostanou vyúčtování, kdo jim vrátí případné přeplatky aj. Byl to ohromný nápor na naše zaměstnance.

Zásadní byla i pomoc ze strany Ministerstva průmyslu a obchodu, které dalo k dispozici svou linku jindy sloužící podnikatelům. Postupně se zapojovaly také samosprávy, spotřebitelské organizace nebo Úřad práce ČR. Rychle jsme školili jejich pracovníky a jejich prostřednictvím dostávali informace do terénu. Samozřejmě přispěli i dodavatelé poslední

instance a jejich call-centra a pobočky. Všem uvedeným bych chtěl znovu poděkovat.

Kdybychom odhlédli od pádu Bohemia Energy, pak byl rok 2021 také zatím posledním rokem nekalých rejdu energetických zprostředkovatelů, tzv. energošmejdů. Těm dlouhodobě patřila nelichotivá první příčka stížností, když jejich činnost stála za každým druhým podáním na ERÚ. Loni jejich činnost přerušila krize. Nedělejme si ale iluze, že se nevrátí. Signály již máme.

Jak se proměnila struktura dotazů v roce 2022?

Výrazně. Čím dál více se do ní promítala energetická krize a rostoucí ceny, ve druhé polovině roku už každý druhý dotaz nebo stížnost mířily na zálohy, změny ceny, porušování fixací sjednaných ve smlouvě nebo podobné praktiky. Tentokrát již původcem spotřebitelských podání nebyli zprostředkovatelé, ale samotní dodavatelé energie.

Někdy šlo o chyby, které se stávají i ve slušných společnostech. Když měníte ceník jednou, maximálně dvakrát za rok, není takový problém vše uhlídat. Loni se ale ceny měnily co měsíc, k chybám tak muselo docházet ve vyšším počtu. Korektní dodavatelé je ale uznají, napraví. Když například chybně oznámí změnu ceny, netrvají na její úhradě. Pak jsou tu ti méně korektní, kteří

Ing. LADISLAV HAVEL, člen Rady ERÚ

Vystudoval České vysoké učení technické v Praze a v energetice pracuje již čtyři desetiletí. Zabývá se především elektroenergetikou, a to v celé její šíři, tj. výrobou, přenosem i distribucí elektřiny, se zaměřením na koncepci dlouhodobého rozvoje.

Od počátku devadesátých let pracoval na Ministerstvu průmyslu a obchodu, kde se výraznou měrou podílel mj. na tvorbě energetické legislativy v době, kdy energetika procházela zásadními změnami. Současně zastupoval stát v řídicích a dozorčích orgánech energetických společností. Své působení na ministerstvu završil na pozici ředitele odboru elektroenergetiky a teplotrenství.

1. května 2019 byl jmenován členem Rady Energetického regulačního úřadu.

o 36 miliard korun. V plynárenství to byly 2 miliardy korun. S vládou se nám povedlo dojednat dotaci pro elektroenergetiku i plynárenství, která meziroční rozdíl pokryje ze státního rozpočtu. Výdaje se samozřejmě nikam neztratí, ale nemusí je hradit odběratelé, pro které by to byla další rána a částečně by popřela snahu vlády v boji proti vysokým cenám elektřiny a plynu.

V souvislosti s krizí na ERÚ ale dopadly také odvody nadměrných příjmů výrobců elektřiny a kompenzace dodavatelům kvůli zastropování cen. Jak jste se toho zhostili?

Nebudu zastírat, že je to složitý a náročný úkol. V oblasti odvodu nadměrných příjmů jde z našeho pohledu víceméně o daňovou povinnost. S výběrem daní nemáme žádné zkušenosti, nemáme ani potřebné informační systémy. I proto jsme proti této úloze ERÚ protestovali. Ve výsledku nám ale byla svěřena, musíme ji zvládnout. Pomáhá nám při tom Finanční správa, jinak by to ani nešlo. Potřebné IT systémy nevybudujeme za dva měsíce, přitom právě tolik času zbylo

od vydání vládního nařízení do prvních odvodů. Stále to pro nás ale znamená, že se musíme zabývat objemem výroby a prodejními cenami výrobců elektřiny, které nikdy nebyly nijak regulovány, a neměli jsme ani potřebná data, natož metodiku. Vše potřebné muselo vzniknout velmi, velmi rychle. Přitom jde o desítky miliard na příjmové straně státního rozpočtu. Odpovědnost je obrovská.

Podobná je situace i u kompenzací dodavatelům. Ani u nich jsme nikdy nesměli nahlížet a neviděli do obchodní strategie, neznali jsme nákupní ceny, o prodejních cenách jsme měli přehled jen obecný. Nyní máme kontrolovat, jestli si říkají o adekvátní částku na kompenzacích. Děláme, co můžeme, ale stejně je nutné počítat s tím, že důkladná kontrola přijde ještě pozdě – což našťastí zákon i nařízení umožňují.

Dostali jste na nové kompetence lidi a finance?

Nedostali, i když jsme o ně žádali. Bohužel ta situace začíná být skutečně na hraně. I dosavadní agenda nám narostla, násobný je počet podnětů ke kontrole i počet zahajovaných mimosoudních spotřebitelských sporů. Násobně více lidí se na nás obrací s prosbou o radu. A do toho přicházejí zcela nové povinnosti, které s regulací monopolních sítí, pro kterou jsme byli primárně zřízeni, nemají mnoho společného. Krátkodobě se to s vypětím všech sil zvládnout dá, dlouhodobě je to ale neudržitelné. Pro ilustraci: ČNB je šestinásobně větší, ČTÚ dvojnásobně. Energetika je přitom rozsáhlým odvětvím, vždyť jen licencí máme vydaných přibližně třicet tisíc a na jejich držitele bychom měli dohlížet.

V energetice jste strávil většinu svého profesního života. Kdy podle Vás došlo k největší změně? Byl to rok 1989, nebo jiný?

Sametová revoluce byla zásadním celospolečenským předělem. Nicméně energetiky se dotkla jen omezeně, nepočítáme-li postupnou privatizaci některých podniků apod. Mnohem zásadnější změna přišla na přelomu tisíciletí, společně s unbundlingem, který kontinuálně navázal na předchozí změny a dále zaváděl volné konkurenční prostředí. Roztržení bývalých monopolů na výrobu, distribuci a prodej bylo „velkým energetickým třesem“. Ostatně v té době vznikl i náš úřad, který měl demonopolizaci pomoci a ochraňovat nově budovanou, v té době zatím křehkou konkurenci.

Skutečná fyzická proměna v elektrizační soustavě ale přišla následně spolu s decentralizací výroby. A pokračuje dodnes. Do soustav teď připojujeme desítky tisíc nových decentralních zdrojů ročně. To znamená, že

celou soustavu bude nutné přebudovat. Část změn již proběhla. Vybudování obousměrné soustavy, kde už nebudou toky elektřiny mířit jen z hladiny velmi vysokého na vysoké a poté na nízké napětí, nás ovšem teprve čeká. Zároveň bude nutné decentralní výrobu propojit se spotřebou a zejména soustavu upravit. Větší úlohu získá akumulace, nástroje pro dosažení potřebné flexibility sítě, bude se více prosazovat chytré měření a chytrá spotřeba. Dalším významným krokem bude rozvoj komunitní energetiky.

Všechno souvisí se vším, veškeré tyto změny a technologie jdou ruku v ruce, nelze je oddělit a řešit je musíme naráz. I proto teď na ERÚ pracujeme na změnách tarifů, které musí nové chování výrobců i spotřebitelů pojmut a popsat. A nedávno jsme měnili vyhlášku o pravidlech trhu s elektřinou, která umožnila sdílení elektřiny ze společného zdroje v bytových domech.

Řekl byste, že se v energetice odehrává revoluce, jak se často objevuje nejen v médiích, ale i na odborných konferencích?

Ke změnám dochází, ale nejsou jednořázkové. Ten proces probíhá již delší dobu a ještě dlouho probíhat bude. Vysoké ceny energie, vzniklé ve spojitosti s konfliktem na Ukrajině, některé změny urychlí, dost možná podpoří rozvoj obnovitelných zdrojů více než veškeré dotační snahy z let minulých. Nicméně aktuální geopolitická situace je z dlouhodobého pohledu spíš stimulem, nikoliv samotnou příčinou změn. Důležitým úkolem politiků a strategů je samozřejmě to, abychom závislost na dovozech paliv z vnějšku nenahradili závislostí jinou. Ale to už je na jinou a dlouhou debatu.

Energetiku sledujete zblízka přes 40 let. Překvapuje Vás ještě něco?

Neustále. Mám-li zmínit příjemné překvapení z poslední doby, pak to bylo aktuálně např. to, jak jsme energeticky zvládli letošní zimu. Když se loni začalo mluvit o tom, že se odstříhneme od ruského plynu nebo nás Rusko samo odstaví, měl jsem vážné obavy, jak se dodávky podaří nahradit. Zatím se nám to daří, trochu se štěstím na teplé počasí. Ani další zima nebude jednoduchá, možná ještě těžší. Dosavadní vývoj ve mně ale vyvolává velmi mírný optimismus.

Někdy ta překvapení ale nejsou úplně příjemná. Energetika se totiž stala velmi frekventovaným, a tak trochu módním a hodně medializovaným tématem. Nápady některých aktérů bývají skutečně překvapivé v negativním slova smyslu. Nechme tedy o rozvoji energetiky a jejím směřování diskutovat odborníky.

